

नेन सृष्टानि नृतिर्यमृषिदेवताः । श्वेते जीविने रूपेण पुरुषे पुरुषो ह्यसौ ॥
 BŪLG. P. 7, 14, 37. एक एव शरीरेषु सर्वेषु पुरुषो यदा MĀRK. P. 26, 24.
 KÖPPER 1, 30. 68. 229. 300. द्वाविमौ पुरुषौ लोके नराश्चान्तर एव च BHAG.
 15, 16. fg. यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् । तद्विसृष्टः स पुरुषो
 लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥ M. 1, 11. MBH. 1, 22. PRAB. 108, 1 (पु०). Brahman
 als Purusha und Kāla VP. 9. परम् BHAG. 8, 8. पर 10. 22. M. 12, 122.
 SŪRJAS. 12, 12. BŪLG. P. 1, 2, 23. 2, 3, 9. ÇĀK. 186. उत्तम KATHĀS. 43, 268.
 सप्तानो (von den sieben entfalteten Grundstoffen; s. JOHANNSTEN a. a. O. S.
 5. 18) पुरुषाणाम् M. 1, 19. पुरुष = ब्रह्मन् H. c. 62. = विष्णु 67. ÇABDAR. im
 ÇKDR. R. 6, 102, 12. एवं पुराणाः पुरुषो विष्णुर्वेदेषु पठ्यते HARIV. 7385.
 als Beiw. Çiva's MBH. 14, 194. der Durgā Devī-P. 45 im ÇKDR. — d) Mann,
 Person so v. a. Glied eines Geschlechts, Generation: य आ तृती-
 यात्पुरुषात्सोमं न पिबेत् TS. 2, 1, 5, 5. 5, 4, 10, 4. ÇAT. Br. 1, 8, 2, 6. सपि-
 एउता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते M. 5, 60. कालेन क्रासमासाद्य पुरुषा-
 त्पुरुषात्तरम् MĀRK. P. 118, 31. पूर्व० die Vorfahren PAÑĀT. 235, 11. LA-
 LIT. ed. Calc. 23, 14. द्विपुरुषम् adv. durch zwei Generationen hindurch
 AIT. Br. 8, 7 (nach Śiś. adj. mit Sohn und Enkel verbunden, was nicht
 passt, da die Reihe Vater und Sohn fehlen würde). द्विपुरुषात्सोमपीयिन्
 KĀTJ. ÇR. 7, 1, 5. Vgl. त्रि०, दश०. — e) Person des Verbi: प्रथम (unsere
 3te Person), मध्यम, उत्तम NIR. 7, 1. 2. P. 1, 4, 105, Sch. — f) Männchen
 im Auge, Pupille: यो ऽयं दन्तिषो ऽन्तन्पुरुषः ÇAT. Br. 10, 5, 2, 7. 8. 12, 9,
 2, 12. 14, 5, 2, 9. — g) Geist so v. a. Riechstoff der Pflanzen: घृतं चापां
 पुरुषं चोषधीनाम् RV. 10, 51, 8. — h) = पुंनाग Rottleria tinctoria Roxb.
 AK. 2, 4, 2, 6. TRIK. 3, 3, 438. H. AN. MED. = तिलक ÇABDĀRTHAK. bei
 WILS. अर्जुनपुरुषम् neben अर्जुनशिरीषम् gaṇa गवाश्यादि zu P. 2, 4, 11.
 — i) personif. Purusha Nārāyaṇa, der Mensch des Mannes Sohn
 (vgl. u. नारायण) ÇAT. Br. 13, 6, 1, 1. 2, 1, 3. angeblicher Verfasser von
 VS. 30. 31. Sattrā des P. N. KĀTJ. ÇR. 24, 7, 36. ÇĀÑKH. ÇR. 16, 13, 1.
 Ajana des P. N. LĀTJ. 10, 13, 4. das Urindividuum, aus welchem der
 Makrokosmos sich entwickelt, geschildert im sog. Purusha-Liede RV.
 10, 90. विराजामसृष्टद्विष्णुः सो ऽसृजत्पुरुषं विराट् । पुरुषं तं मनुं विद्धि HA-
 RIV. 51. fgg. 11604. 11606. — k) N. pr. eines der Söhne des Manu
 Kākshusha BHĀG. P. 8, 5, 7 (पु०). pl. Bez. der den Brahmanen ent-
 sprechenden Bewohner von Krauñkā-Dvīpa 5, 20, 22. — l) N. einer
 der 18 Diener des Sonnengottes H. 103, Sch. — m) N. eines Pāda in
 den Mahānāmī-Versen LĀTJ. 7, 5, 9. — n) Bez. des 1ten, 5ten, 5ten,
 7ten, 7ten und 11ten Zodiakalbildes ĠJOTISTATTVA im ÇKDR.; vgl. पुरु-
 षत्तेत्र. — Die Lexicographen kennen noch folgende Bedeutungen:
 Kenner der Śāṃkhya-Lehre MBH. (hier heisst es: पुरुषः पूरुषे सांख्यज्ञे
 च पुत्रागपादपे; da die Bed. Seele ganz fehlt, vermuthen wir einen Fehler)
 ÇABDAR. bei WILS.; Freund ÇABDĀRTHAK. ebend. — 2) f. ३ weibliche
 Person, Weibchen: गर्भमोषधीनां गत्रामर्षतां पुरुषीणाम् RV. 7, 102, 2.
 अश्यां च पुरुषीं च धेनुके द्युः ंÇV. ÇR. 12, 6. KĀTJ. ÇR. 24, 6, 8. पुरुषाः
 सह पुरुषीभिः BŪLG. P. 5, 24, 17. — 3) n. Bez. des Berges Meru ÇAB-
 DĀRTHAK. bei WILS. Gewiss masc.; vgl. jedoch पुष्कल, welches in dieser
 Bed. nach ders. Aut. gleichfalls neutr. sein soll. — Die einheimischen
 Ableitungen des Wortes, unter welchen die von पुर die älteste (vgl.
 AV. 10, 2, 28) und verbreitetste ist, genügen sämmtlich nicht; vgl. NIR.

2, 3. ÇAT. Br. 13, 6, 2, 1. 14, 4, 2, 2. 5, 5, 18. MBH. 5, 4528. कस्मात्पुरुषः ।
 पुराणात् पुरि शयनात् पुरोहितवृत्तिवाच्च पुरुषः TATTVAS. 17. Das Wort
 gehört etymologisch mit पूरु zusammen. — Vgl. अत्तरपुरुष, उत्तमपुरु-
 ष, का०, किं०, निष्पुरुष, राज०, वीर०, सत्पुरुष, पौरुष, पौरुषेय.

पुरुषक (von पुरुष) n. die aufrechte Stellung —, das Bäumen der
 Pferde TRIK. 2, 8, 45. पुरुषकोत्रमितायकाय ÇIC. 3, 56.

पुरुषकाम (पु० + काम) adj. Männer wünschend PAÑĀT. Br. 23, 14, 2.

पुरुषकार (पु० + 1. कार) m. 1) die That des Menschen, menschliche

Anstrengung (gewöhnlich im Gegens. zu देव Schicksal): देवे पुरुषकारे
 च कर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता JĀG. 1, 348. MBH. 1, 4778. 3, 12422. 5, 2826.

7345. R. 1, 58, 24. Spr. 1231. 1232. 1682. 1817. 2315. 2330. KATHĀS. 36,

96. कृते पुरुषकारे हि मरणं नाभिवाधते R. 4, 61, 59. प्रज्ञापुरुषकारा-यो

पुक्तस्यायत्नेन कार्यसिद्धयः संभवति PAÑĀT. 201, 14. KIR. 5, 52. कथं पुरुष-

कारः स्यात् पुरुषाणां मयि स्थिते R. 2, 23, 36. BHĀG. P. 5, 1, 36. नष्टं विनष्टं

कृमिभिः शक्यं विषमे मृतम् । कीनं पुरुषकारेण प्रदद्यात्पाल एव तु ॥

worum sich kein Mensch gekümmert hat M. 8, 232. °फल VJUTP. 64.

— 2) N. pr. eines Grammatikers COLBR. Misc. Ess. II, 48. WESTERGAARD,

Radices II. fg.

पुरुषकुणप s. u. कुणप.

पुरुषकशरिन् (पु० + के०) m. halb Mensch, halb Löwe, Viṣṇu in sei-

ner 4ten Erscheinung auf der Erde, um Hiraṇjakaçipu zu bekämpfen,

ÇĀK. 162. — Vgl. नरसिंह.

पुरुषत्तेत्र (पु० + तेत्र) n. ein männliches d. h. ungerades Zodiakalbild

oder astrologisches Haus VARĀH. LAGH. 2, 4.

पुरुषगति (पु० + ग०) f. N. eines Sāman Ind. St. 3, 223, a.

पुरुषगन्धि (पु० + ग०) adj. nach Menschen riechend: तल्प AV. 12, 2, 49.

पुरुषर्ष (पु० + ष) adj. Leute treffend, — tödtend RV. 1, 114, 10. स्त्री पु-

रुषर्षी eine Frau, die ihren Mann getödtet hat, JĀG. 2, 278.

पुरुषवृद्धर्म (पु० + वृद्धर्म) n. dem Menschen zugeeignetes Metrum:

die Dvīpādā ÇAT. Br. 2, 3, 4, 33. AIT. Br. 4, 10.

पुरुषज्ञान (पु० + ज्ञान) n. Menschenkenntniß M. 7, 211.

पुरुषता 1) f. Menschheit, Mannheit. — 2) erstarrt instr. adv. a) in

Menschenweise: यद् अगं पुरुषता कराम RV. 7, 87, 4. 10, 15, 6. — b) un-

ter den Leuten: मा नो बर्हिः पुरुषता निदि केः RV. 7, 75, 8. — Vgl. देवता.

पुरुषतेजस् (पु० + ते०) adj. des Mannes Energie habend AV. 10, 5, 35.

पुरुषत्रा (von पुरुष) adv. 1) unter den Leuten: मा नो नि केः पुरुषत्रा

RV. 3, 33, 8. auch zu den Leuten P. 5, 4, 56. — 2) in Menschenweise:

यच्चिद्धि ते पुरुषत्रा चकृमा कश्चिदगः RV. 4, 12, 4; hier stände richtiger

die Form पुरुषता.

पुरुषत्व (wie eben) n. Mannheit, der Zustand des Mannes (Gegens. स्त्री-

त्व) MBH. 5, 7382. 13, 552. MĀRK. P. 50, 11. 111, 15. 16. NARASĪMHA-P. in

Verz. d. Oxf. H. 82, b, 23.

पुरुषत्वता adv. = पुरुषता in Menschenweise: अचिन्ती यच्चकृमा दे-

व्ये जने दीर्दैर्दैः प्रभृती पुरुषत्वता RV. 4, 54, 3. न तस्य विषय पुरुषत्वता

व्ययम् 5, 48, 5.

पुरुषदत्तिका (von पु० + दत्ती) f. ein best. vegetabilisches Arzneimittel

(s. मेदा) RĀG. im ÇKDR.

पुरुषधर्म (पु० + धर्म) m. Vorschrift für die Person KĀTJ. ÇR. 7, 2, 24.